

ТРАНЗИЦИЈА И РЕФОРМЕ

УДК: 338.124.4(497.11)
Примљено: 7. маја 2009.
Прихваћено: 20. јуна 2009.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 2/2009.
год. 16. vol. 24.
стр. 87-110.

Снежана Грк

Институт друштвених наука, Београд

ДИМЕНЗИЈЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ У СРБИЈИ¹⁾

Резиме

Србија има читав сет проблема. Они се огледају у великим проблемима са корупцијом, у нерешеним политичким тешкоћама, у лошој економској ситуацији.

Низ фактора озбиљно прети да угрози стање у економској сфери. То су страх од: инфлације, дефицита платног биланса, великих спољних и унутрашњих дугова, политике девизног курса, изузетно ниског нивоа инвестиција, растућег буџетског дефицита, немогућности раста извоза и сервисирања дуга, незапослености, сиромаштва, социјалне неједнакости и сл. Највећи проблеми са којима се Србија суочава јесу висок ниво корупције, неефикасна државна бирократија, политичка култура елите.

Стога се мора одлучно и истрајно радити на обуздавању инфлације, смањењу јавне потрошње, чвршћој фискалној, оштријој монетарној и строжијој политици дохотка, озбиљној структурној реформи реалног, то јест привредног сектора, али и државног сектора.

1) Овај рад је део истраживања на пројекту *Србија и Европа - економске анализе и прогнозе*, евиденциони број 149038, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Кључне речи: економска криза, незапосленост, сиромаштво, кредити, сервисирање дуга, макроекономска политика.

УЗРОЦИ КРИЗЕ

Србија је у дубокој економској кризи, која ће потрајати још низ година. Настојања експертских елита на власти у Србији да прикажу како је узрочник за такво стање у земљи управо светска економска и финансијска криза је апсолутно нетачно. Пре би се могло рећи да се глобална криза користи као “параван” иза кога се покушава сакрити неспособност и неодговорно понашање економских експерата који воде Србију у суноврат.

Глобална финансијска и економска криза нема велики степен сигнификантности на српску привреду и уопште на дубину кризе у њеном реалном и екстерном сектору, већ је за то искључиви кривац погрешна макроекономска политика која се водила у Србији.

Финансијска криза, која је крајем 2008. године наступила, није настала прво и само на америчком тлу и најпре њега уздрмала а касније се пренела и на остали део света, како то покушавају неки економисти представити, већ се она истовремено манифестовала и уздрмала Америку и Европу, али су узроци кризе различите природе. Стога теза да је криза кренула из Америке, а затим се проширила на остали део света, није тачна.

Финансијска криза на америчком тлу настала је на основу неконтролисаних прекомерних шпекулација, надувавања цена некретнина, презадуживања на кредитним картицама, када су банкар са Wall Street-а због дугова од једног билиона долара довели до економског краха скоро цео амерички систем. Другачије речено, криза у Сједињеним Америчким Државама је створена због вођења погрешне политике да се кредити и зајмови дају свима, чак и оним најсиромашнијима. Најсиромашнији су добијали кредите за некретнине иако се знало да они те кредите неће моћи отплаћивати. Тако су камате расле, приходи су се смањивали, те је криза била неизбежна.

Међутим, криза у Европи је настала због тога што су се кредити давали сиромашним државама, а не сиромашним појединцима као што је то био случај у Америци. Ефекат и у првом и у другом случају – америчком и европском – испољио се истовремено као глобална финансијска криза²⁾.

2) Видети Грк С, Србија у вртлогу економске кризе, *Криза и глобализација*, Институт друштвених наука, Београд, 2009. стр. 335.

За насталу ситуацију највећу одговорност сноси држава односно финансијске институције, искључиво због вођења својих погрешних политика, јер су неконтролисано давале кредите знајући да дужници неће моћи да врате своје дугове, односно нису контролисале податке о кредитној способности отплата дуга појединаца или компанија, као и о кредитном рејтингу земаља.

Ризик за отплату кредита у регији расте, па би нови вал кризе могао запљуснути банкарски сектор. Према неким пројекцијама око 40 посто кредита у регији неће бити отплаћено. Подаци *Roland Berger*³⁾ показују да су само аустријске банке издале зајмове регији у вредности 70 посто бруто домаћег производа (ГДП-а) матичне државе. Наиме, процењује се да би Raiffeisen bank и Erste bank могле у кризи изгубити и до 40 посто укупног капитала, због ризика од отписа кредита у регији. За очекивати је да банкарски сектор у средњој и источној Европи неће остварити никакав раст у 2009. години.

Банкарски сектор и сектор трговине не може да се опорави за две године, како то прогнозирају неки економисти. Пошто ће криза потрајати много дуже и имаће дуготрајне последице, које ће у потпуности трансформисати тржиште потрошачких кредита нарочито у земљама средње и источне Европе, па треба очекивати да ће то утицати на пад профитабилности од чак 20 посто. То би могло довести до великих конфликта између чланица Европске уније и Европске комисије.

Србија иако није чланица ЕУ она јесте у Европи, па као таква не може а да не реагује на будућа дешавања и промене на европској финансијској сцени. Тим пре што је Србија задужена земља по кредитима у регији, мада домаћи експерти упорно тврде како земља још увек није високо задужена и покушавају на све начине да придобију међународне финансијске институције како би се даље задуживали. То је начин да поједини политичари и финансијски олигарси продуже своје битисање на власти, покушавајући да светску кризу представе као узрочника кризе у Србији, која се сигнификантније манифестовала крајем 2008. године, те њу прикажу као основни узрок наглашено лошег економског стања у Србији. То је јако непрофесионално радити. Зашто?

Проблеми светске економије немају толико велики сигнификантан значај на тоталну економску дисхармонију у којој се Србија нашла већ током 2008. године. Криза у Србији је наступила далеко пре избијања финансијске кризе на светској сцени. Зато “скрива-

3) Извор: *Глобус*, 24.04.2009, стр. 35.

ње” вођења погрешне макроекономске политике у протеклим годинама од стране домаћих експерата иза америчке финансијске кризе је недопустиво. Ради тога што Србија нема директне и јаке економске односе са земљама које је глобална криза погодила. Другим речима, Србија нема значајнији извоз у Америку, а ни банке са овог нашег простора нису улагале у америчке вредносне папире. Пад америчког тржишта вредносних папира и пад америчког увоза није имао директни негативни утицај на финансијско а ни на робно тржиште у Србији. Искључиви кривац за кризу у Србији су експертске елите које су својом погрешном економском и монетарном политиком допринеле разарању економског ткива земље упркос великом кредитном задуживању државе.

Дакле, морамо бити свесни чињенице да би се Србија, и без глобалне финансијске кризе, суочила са економском кризом проишлом изнутра, јер су сви макроекономски параметри током 2008. године указивали да ће рецесија у земљи попримити дубоке и далекосежне последице. Србија је већ крајем 2008. године ушла у рецесију.

УВОД У ПРИВРЕДНИ СЛОМ

Криза реалног сектора у Србији ушла је у поодмаклу другу фазу. Најгора фаза ће тек да уследи. Привреда Србије ће се наћи у турбулентном колапсу. Требаће године и године да прођу како би се Србија почела извлачити са дна рецесионог мрака.

Сценарио развоја кризе у Србији је доста сложен. Драстичан пад индустријске производње, пресахле инвестиције и погрешна политика приватизације само су неки од фактора који су, уз деловање погрешне макроекономске политике, Србију довеле на недопустиво низак ниво привредне активности. У наредном раздобљу ће због тотално несређеног привредног амбијента, корупције, криминала, непоштовања закона, спољних и унутрашњих дугова и процвата сиве економије, бити изузетно тешко одржавати макроекономску стабилност у земљи.

Већ на почетку 2009. године испољили су се сви проблеми у одржавању макроекономске равнотеже. Разлог је што је током 2008. године почела да “пресушује” инострана финансијска подршка, приватизација се одвијала на веома проблематичан начин, па је она чак и заустављена, политичке партије су водиле економску политику, па су очекивања која је давала влада Србије постала из-

неверена. Генерално посматрајући, све то је утицало да привредна кретања у Србији буду изразито лоша.

Забрињавајуће економске вибрације које утичу на неповољне макроекономске показатеље су: пад привредне активности односно драстичан пад индустријске производње⁴⁾, пад ГДП-а, пад трговине на мало, инфлација⁵⁾, слабљење националне валуте, све вечи број незапослених⁶⁾, нарастајуће сиромаштво, растући буџетски дефицит, растући спољнотрговински дефицит⁷⁾ и почетак отплате спољних дугова.

Уопште, целокупна економска ситуација у Србији поприма забрињавајуће размере. Привреда Србије је пред колапсом. Привреда Србије доведена је у стање дубоке трауматске депресије. Разлог за овакво алармантно стање у привреди треба тражити у порасту неликвидности односно у раширеној пракси неплаћања дугова грађана, предузећа и државе. Узроци који су довели до оваквог стања неликвидности у земљи су следећи.

Први узрок се налази у паду производње и прихода, због чега предузећа нису у могућности да покривају трошкове пословања.

- 4) Индустријска производња у Србији у априлу 2009. године је била 21,1 одсто мања него у истом месецу 2008. а у поређењу са просеком у 2008. години била је мања за 22,1 одсто. У прва четири месеца 2009. године у односу на исто раздобље 2008. године забележен је пад индустријске производње од 17,8 одсто.

Ако се у рачуницу укључи индустријска производња малих предузећа, тада је у априлу 2009. године индустријска производња у поређењу са просеком из 2008. године код укупне индустријске производње мања 22,2 одсто, а код прерађивачке индустрије 22,0 одсто. (Извор: Републички завод за статистику, доступно 29.05.2009. године).

- 5) Цене на мало у Србији у мају 2009. године повећане су за 10,4 одсто у односу на исти месец 2008. године, а у односу на децембар 2008. године веће су за 8,7 одсто. (Извор: Републички завод за статистику, доступно 29.05.2009. године). Цифре о инфлацији мере према методологији Европске уније (у време кад је писан овај рад још нису биле познате) биће веће од овде наведених, због тога што се према методологији ЕУ инфлација мери на бази просечне промене малопродајних цена роба и услуга за личну потрошњу, а укључује и цену изнајмљивања стана, финансијске услуге, услуге образовања и угоститељске услуге.
- 6) У Србији је у јануару 2009. године било незапослено 736.816 људи. (Извор: Национална служба за запошљавање, доступно 27.02.2009. године). Но, чињеница је да број незапослених расте из дана у дан.
- 7) Србија је у прва четири месеца 2009. године имала спољнотрговински дефицит од 1895,4 милиона еура (или 2484,7 милиона долара), што је 29,4 одсто (или 39,0 одсто) мање него у истом прошлогодишњем раздобљу. Укупна спољнотрговинска размена у прва четири месеца 2009. године, у односу на исто раздобље претходне године, је опала за 26,1 одсто, односно на 5,36 милијарди еура (или за 36,2 одсто односно на 7,03 милијарди долара). Извоз је смањен за 24,3 одсто на 1,73 милијарди еура (или за 34,6 одсто на 2,27 милијарди долара), а увоз је смањен за 27,0 процената односно на 3,63 милијарди еура (или за 37,0 одсто на 4,76 милијарди долара). (Извор: Републички завод за статистику, 29.05.2009. године).

Срж проблема неликвидности је што српска привреда има 1.300 милијарди динара акумулираних губитака односно 13 милијарди еура⁸⁾, а као последица тога је 1.500 милијарди динара узетих кредита од чега је чак две трећине краткорочних. Ти кредити доспевају, а велики број предузећа нема новца да их врати, па их дугови напросто гуше. Средином марта 2009. године предузећа су дуговала 2,4 милијарде еура⁹⁾. Дугови предузећа и даље расту, а неликвидност српских фирми прети да потпуно блокира финансијске токове у привреди.

Проблем неликвидности добија и другу димензију. Пошто предузећа немају новац на рачунима¹⁰⁾ због застоја наплате она књиже огромне губитке и нису у могућности да исплаћују зараде укључујући и високе стопе пореза и доприноса као и остале дажбине својим запосленим радницима. Резултат таквог стања јесте отпуштање радника. Са растом незапослености се увећавају и неплаћања дугова грађана.

Други узрок неликвидности су велике компаније које имају монополски положај на тржишту, па као такве користе своју економску позицију и не плаћају рачуне добављачима односно мањим компанијама. Ради тога су највећи губитници мале компаније и поједина предузећа којима дугују трговци, а такође и она предузећа која зависе од државних компанија с природним монополом, али и од приватних компанија које су монополисти на тржишту. Ради се о томе да предузећа с монополским положајем на тржишту користе све веће продужавање рока плаћања доспелих фактура након њихова доспећа. Тај фактор продужавања рока плаћања утиче на растућу неликвидност. Будући да се мање подмирују фактуре приватних добављача у прорачун односно буџет улази све мање новца, а тиме се уједно и одгађају обавезе плаћања ПДВ-а, па то ствара мултипликативне погубне ефекте на целокупну привреду. Неплаћање регуларних обавеза од стране великих ланаца постаје алармантно. Наиме, велики ланци дугују добављачима 1,3 милијарде еура, и то се односи на неизмирена дуговања од преко 60 дана, па чак неки трговински ланци нису измирили свој дуг ни у периоду од годину дана.

У свим земљама, у којима се поштује регулатива, уколико дужник не плати своју обавезу у року од 60 дана над њим се по-

8) Извор: Ранковић Ј., Борба, 9-10 мај 2009. стр. 4.

9) Извор: Борба, 17. март 2009. стр. 1.

10) Рачуни 59.216 српских фирми на дан 13. март 2009. године били су блокирани ради дуга домаћим предузећима и институцијама за 220 милијарди динара.

креће стечајни поступак. У Србији у којој се закони не поштују дозвољено је да привилеговани монополисти тим новцем купују фирме и земљишта у земљи и иностранству. Ако се не уведе ред у овој области већина предузећа у Србији која снабдевају велике трговачке ланце ће банкротирати. Најугроженија су предузећа која се баве прехраном, јер више од 90 одсто тих предузећа са великом тешкоћом успева да наплати своју робу, или је уопште не наплати. Највећи купци су велики трговински ланци, с тим што неки од њих због концентрације власништва у више купљених предузећа монополистички условљавају добављаче како у погледу рока плаћања, тако и висине рабата које ови морају да им дају. Зато су најугроженија мала предузећа, јер она не могу утицати ни на монополисте а ни на правосуђе, будући да иза њих не стоје политички моћни појединци. Једини начин да држава дисциплинује компаније монополисте и остале дужнике је да их отера у стечај.

Трећи узрок неликвидности је држава, јер она обавезе не измирује на време због слабог пуњења буџета.

У државном сектору најлошије је стање у јавним и комуналним предузећима, због огромног броја запослених, гомилања средњег и високог менаџмента доведеног по партијској линији, који по правилу имају енормно високе плате у укупним приходима. Другим речима, генератор неликвидности су државни службеници са изузетно ниском продуктивношћу.

Стање економске депресије у земљи је рефлексија пре свега хипертрофиране државне потрошње. Стога приоритет владе Србије мора бити осигурање ликвидности државних предузећа и државе јер је то основни предуслов за отпочињање нормализације функционисања привреде. До скоро је све могло функционисати због јефтине туђе акумулације. Раније је кризу неликвидности било могућно решити великим иностраним задуживањем државе. Сада се ситуација променила. Будући да је финансијска криза уздрмала скоро цео свет извори свежег новца су ограничени и доста скупи, односно трансфер страног капитала је све мањи а новац је све скупљи, па решење да се преживљава на бази туђе акумулације постаје велико ограничење. Ситуација се прилично компликује јер држава мора обезбедити велику “инфузију” свежег новца из иностранства за плаћање својих дугова. Рате за отплату српског дуга расту брже од националног дохотка, па се нови кредити користе за плаћање старих дугова уместо за производњу.

Генерално посматрајући, проблем неликвидности у Србији се не може решити без институционалних реформи и стриктног поштовања законске регулативе. Потребно је донети Закон о оба-

везним роковима плаћања, који би се односио на све субјекте, од државног и локалног буџета, до сваког појединачног предузећа. По том Закону би сви тржишни субјекти морали плаћати рачуне у року од 60 дана. Ради тога се препоручује оснивање посебне финансијске агенције, која би евидентирала сва потраживања и рокове доспећа. За ту сврху посебан финансијски суд би решавао могуће спорове око потраживања. Такође, све би велике компаније морале прећи на тзв. електронску фактуру, ради лакше контроле и плаћања тих потраживања. Дакле, скраћивање рокова плаћања и њихово свођење на 60 дана није могућно без изградње целовите инфраструктуре и без поштовања закона.

Досадашњи модел потрошње престао је да даје резултате. Више је него очито да се држава и појединци више неће моћи у недоглед задуживати у иностранству, а такође ни трошити изван својих могућности. Држава и јавни сектор ће морати своју потрошњу смањити на оквиру које привреда Србије може финансирати. Ефекти таквих рестрикција у потрошњи тек ће се осетити након коренитих реформи јавног сектора, које ће се морати спровести. Дугорочно решење неликвидности налази се у свеобухватним структурним реформама јавног сектора.

Али реформа се не може спровести без успостављања финансијске дисциплине у Србији која подразумева стриктно поштовање закона. То значи да без обзира о ком моћнику или финансијском олигарху у земљи је реч он мора кривично да одговара због неплаћања рачуна у предвиђеном року као и у случају издавања вредносних папира без покрића.

Пошто је влада Србије постала свесна чињенице да је ситуација у земљи постала гора него када је договорен аранжман са ММФ-ом, она је да би ублажила ефекте неликвидности у земљи донела други пакет¹¹⁾ привредних мера који је био изнуђен. У стимулативном пакету¹²⁾ мера за ублажавање негативних ефеката привредне кризе, који је влада Србије почела да примењује средином маја 2009. године, предвиђено је око 80 милијарди динара кредита за ликвидност предузећа, док укупна вредност тог подстицајног пакета износи око 180 милијарди динара. Предвиђено је да она предузећа којима је потребан свеж капитал могу да позајме укупно

11) Пакет је усвојен на седници владе 07. маја 2009. године.

12) У овом пакету по први пут се помињу повољни потрошачки кредити за куповину грађевинског материјала, а и дозвољен је двоструко већи износ кредита за извознике.

80 милијарди динара субвенционисаних кредита за ликвидност уз повољне камате¹³⁾.

Међутим, постоји велика бојазан да ће државу у тешку ситуацију довести мере владе које се односе на појачавање кредита за ликвидност и инвестиције и знатно ниже камате, што у суштини значи више јефтине новца привреди. Истовремено примена ових мера као и финансирање Коридора 10 и инсистирање на одржавању стабилног динара могло би да доведе до још већег пада привредне активности.

Индустријска производња у Србији се смањује по веома високој стопи од 20 одсто на годишњем нивоу. Извоз је једва нешто већи од 20 одсто бруто домаћег производа. Ово је последица вођења погрешне политике односно недоследне либерализације и политике курса. Заправо, политика курса динара каква се водила поговодала је увозничким лобиима и стварању њихових профита због прецењеног динара. Вођење политике прецењеног динара и даље ће промовисати увозне робе и неће одговорати домаћим извозницима, али ће такође отежати и позицију онима који су кредитно задужени.

Уколико привредни пад буде у негативној зони од пет одсто тада ће се морати активирати мере које предвиђа аранжман са ММФ-ом, а оне се односе на смањење номиналних зарада и повећање стопе пореза на додату вредност јер ће се у случају даљег смањења бруто друштвеног производа смањивати јавни приходи. То онда захтева још већу штедњу у трошковима односно расходи-ма названу “стегање каиша”.

Чињеница је да се привременим мерама које предвиђа аранжман са ММФ-ом, као и “пакетима” мера које влада Србије доноси, не могу дуготрајно решавати проблеми привреде. Ради тога што је изузетно велики број српских предузећа у атрофираном стању, па ће упркос привременом “упумпавању” новца она и даље

13) За кредите са девизном клаузулом камате износе три одсто годишње, уместо дотадашњих 5,5 одсто, док се динарски кредити за ликвидност привреди одобравају по каматној стопи 10,5 одсто годишње, што је мање од референтне камате Народне банке Србије, која тренутно износи 13 одсто. (Претходно је 22. априла 2009. године НБС снизила референтну каматну стопу са 15 на 14 одсто. У настојању да се ублажи даљи пад привредне активности НБС је 08. јуна 2009. године смањила референтну каматну стопу са 14 на 13 одсто. Монетарни одбор НБС очекује да са овом мером смањења референтне каматне стопе постепено падају банкарске камате. Али треба подсетити да на висину камате утиче инфлација и ризик пласмана).

Допуном пакета повећан је лимит за средња предузећа извознике, који могу да позајме укупно милион еура кредита, а дуплиран је и износ зајмова за велика предузећа извознике, и то на четири милијарде еура. Камате на кредите које предузећа могу да позајме, како би репрограмирала своје дугове, износи 4,9 одсто годишње. Укупна сума кредита из Фонда за развој, за мала и средња предузећа, износи око 15 милијарди динара, а камата на те зајмове је од 0,5 до 2,5 одсто годишње.

бити неефикасна, неконкурентна, затворена за докапитализацију и ушушкана у неекономске или политичке баријере.

НЕОДРЖИВИ СПОЉНИ И УНУТРАШЊИ ДУГОВИ

Способност земље да отплаћује дугове зависи од степена задужености, стопе раста, прилива директних страних инвестиција и прихода од приватизације. Тренутно стање у Србији је такво да је стопа задужености висока, стопе раста далеко испод очекиваних, директна страна улагања занемарива, а приходи од приватизације врло скромни, па због тога способност отплате дугова драстично опада. Стање у Србији наговештава неизбежне дужничке проблеме, који ће у раздобљу које долази постати још израженији, јер спољни дуг¹⁴⁾ земље расте.

Земља би могла у скорој будућности да се суочи са проблемом сервисирања дуга јер иностране обавезе почињу да доспевају на наплату већ ове године. Криза у рефинансирању иностраних обавеза ће се манифестовати од 2010. до 2015. године.

У оквиру спољног дуга Србија углавном има повучене, а неотплаћене зајмове међународним финансијским институцијама¹⁵⁾ – Светској банци, Европској банци за обнову и развој, Европској инвестиционој банци, Банци за развој Савета Европе и обавезе сервисирања репрограмираних дугова према Париском и Лондонском клубу поверилаца.

Србија у 2009. години мора да врати укупно са каматом дуг нешто мањи од 1,88 милијарди еура¹⁶⁾. То су дугови домаћих и иностраних кредитора који за наплату доспевају у овој години. Укупно стање репрограмираног дуга према државама повериоцима у оквиру Париског клуба износи нешто више од 2,21 милијарду долара. Ове године доспева за плаћање¹⁷⁾ укупно 197,3 милиона долара од

14) Спољни дуг Србије у априлу 2009. године износио је 20,99 милијарди еура. У раздобљу од 2000. до 2009. године, спољни дуг изражен у доларима растао је по просечној годишњој стопи од 14,5 одсто, а просечно годишње повећање износило је 8,99 процената. Током 2008. године дуг посматран у еурима повећан је у односу на 2000-ту годину за 86,96 процената. (Извор: НБС, доступно 05. 06. 2009. године.)

15) Држава је гаранције издавала углавном међународним финансијским институцијама, као и неким билатералним кредиторима, а у корист великих јавних предузећа – Електропривреде Србије, Електро – мреже Србије, Пuteва Србије, Железница Србије, Аеродрома “Никола Тесла” и локалних самоуправа – градова (Београд, Нови Сад, Ниш, Крагујевац, Суботица) за финансирање капиталних пројеката из области енергетике, инфраструктуре, набавке возних средстава, водоснабдевања и прераде отпадних вода.

16) Извор: НБС, доступно 21.04.2009. године.

17) Дospelе рате по основу главнице и камате редовно се сервисирају сваке године у марту и септембру.

чега је 88,45 милиона долара главница, а 108,85 милиона долара је камата.

Укупан репрограмирани дуг према повериоцима у оквиру Лондонског клуба¹⁸⁾ износи скоро 1,1 милијарди долара. Ове године доспева за плаћање камата¹⁹⁾ у укупном износу од 40,34 милиона долара, а прва рата главнице²⁰⁾ доспева за плаћање 2010. године.

Спољни и унутрашњи дугови наговештавају дужничке проблеме. Србија мора да учини све како би избегла немогућност отплате свог спољног дуга, односно настанак дужничке кризе и системске финансијске кризе, јер би то могло довести до још снажнијег пада бруто домаћег производа, уз озбиљне економске, социјалне и политичке последице.

Данас због глобалне финансијске кризе постоје велике тешкоће при задуживању, чак и код економски развијенијих земаља, ради смањене понуде кредита и због све строжијих услова задуживања. То практично значи да ће у годинама које следе Србија морати да нађе изворе додатних средстава за финансирање буџета, кроз приходе од приватизације, повећан прилив пореза или ново задуживање. У противном, плате свих оних који зависе од буџета али и пензије мораће да буду знатно смањене. За сада је извесно да ће једини извор финансирања буџета у 2009. години бити ново задуживање, пошто ће прихода од приватизације бити јако мало.

Држава Србија ће новим задуживањем под неповољним условима морати да рефинансирањем враћа камате на дуг. Укупан јавни дуг²¹⁾ Србије је велики, а у његовој структури поред спољног дуга постоји и велики унутрашњи дуг државе на основу издатих премија, на основу гаранција, дуга верским заједницама, предузећима, грађанима, итд.

Највећи део унутрашњег дуга припада обавезама државе према грађанима, Народној банци Србије и пословним банкама по основу старе девизне штедње, и обавезама државе по основу емитованих краткорочних вредносних папира.

18) Држава је 2005. године емитовала дугорочне опозиве обвезнице, деноминиране у доларима, које су листиране на Лондонској берзи. Обвезнице имају фиксну "step-up" каматну стопу, која износи 3,75 одсто до новембра 2009. године, а затим 6,75 одсто до истека рока доспећа, односно до новембра 2024. године.

19) Камата се плаћа сваког првог дана у мају и првог дана у новембру.

20) Први датум плаћања главнице је 1. мај 2010. године.

21) Укупан јавни дуг Републике Србије износи 8,924 милијарди еура. Од тога су директне обавезе Србије по основу унутрашњег дуга 3,2 милијарде еура и спољног дуга од 4,76 милијарде еура, као и индиректне обавезе Србије, везане за издате гаранције јавним предузећима и локалним самоуправама, које износе 963,8 милиона еура. (Извор: НБС, доступно 21.04.2009. године).

Уколико глобална финансијска криза потраје дуже то ће допринети да дубина кризе у реалном сектору у Србији поприми велике димензије, јер је српска привреда већ у доста тешкој ситуацији због дугова а и због тога што се до кредита сада јако тешко долази. “Грцајући у девизним кредитима, Србија са Летонијом и Естонијом спада у три финансијски најугроженије државе Европе.”²²⁾

Србија је данас суочена са озбиљним проблемом јер држава троши огромну количину доспелог капитала на тржишту за задовољавање својих потреба. Ради тога је мало новца доступно привреди. Нарочито је у последњем кварталу 2008. године дошло до смањења кредитирања привреде, док је знатно порасло кредитирање државе. У ствари, повећава се тражња државе за приватним средствима.

Дуговања државе према приватним компанијама премашила су 68 милијарди динара, односно 719 милиона еура²³⁾. Највећи државни дужници су јавна предузећа, али и Министарство за Национални инвестициони план (НИП). Држава је данас један од највећих дужника, па је то и један од разлога због кога број неликвидних предузећа у Србији расте.

Истовремено приватни инвеститори, а нарочито они из иностранства, су постали веома обазриви због високог степена ризичних улагања. Србија има најлошији кредитни рејтинг у односу на земље у региону. Она је у зони негативног очекивања кредитног рејтинга²⁴⁾, као најлошија од свих земаља у централној и источној Европи.

Будући да је Србија оцењена као земља у коју није пожељно инвестирати, њој је споразум са ММФ-ом помогао да пошаље сиг-

22) Извор: Фајнешел тајмс, позива се на мартовски извештај Бретон-Вуд институције (делови из поверљивог извештаја ММФ-а од марта 2009. године), доступно 06. април 2009. године.

23) Извор: Унија послодаваца Србије, Блиц, 8. март 2009. стр. 5.

24) Међународна агенција за процену кредитне способности земаља “Фич рејтингс” ревидирала је изгледе Србије за 2009. годину и уместо као стабилне описала их је као негативне. (Извор: БИ-БИ-Си). Агенција са седиштем у Лондону сврстала је Србију у нову, нижу категорију, пре свега због високог текућег буџетског дефицита и велике потребе за спољним финансирањем како би могли да се отплаћују велики приватни дугови.

Такође и међународна Агенција “Standard and Poor's”, сврстала је Србију (са оценом ББ-) у категорију са најгорим кредитним рејтингом у региону. Ранг ААА (Словачка и Словенија) означава највећи кредитни рејтинг, ранг А означава стабилно очекивање (Мађарска и Бугарска), док ББ, ББ+ и ББ- означавају ранг испод пожељне границе инвестирања, али дужник у принципу може да испуњава своје обавезе. Оцена ББ- је најлошија на листи кредитног рејтинга. (Извор: Standard & Poor's, Credit Ratings, Decembre 2008, и Извор: Standard & Poor's, Credit Ratings, February 2009)

нал свету односно потенцијалним инвеститорима да је земља под контролом Фонда, што јој је сада донекле гаранција да може да тражи кредите и код других кредитора, разуме се уз велике тешкоће. Ово стога што су развијене земље које имају новац бојажљивије и нису спремне да улазе у још веће ризике улагања, јер не знају шта њих може задесити у будућности, због дужине трајања глобалне кризе. Ради тога је њихова бојажљивост сасвим разумљива, јер ће опоравак у региону²⁵⁾ бити спорији него након претходних криза због оскуднијих средстава, строжих глобалних правила која регулишу финансијске токове и веће привредне улоге државе.

НЕРЕАЛНА ОЧЕКИВАЊА ЕКСПЕРАТА ММФ-а

Ефекти кризе у Србији су већи него што су крајем прошле године експерти ММФ-а процењивали да ће они бити у 2009. години. Оцењујући да су ефекти кризе високо сигнификантни Борд директора ММФ-а је одобрио подешавање аранжмана²⁶⁾ односно Фонд је комплетирао прву фазу прилагођавања аранжмана са Србијом - новим условима.

Према подацима ММФ-а, у 2008. години бруто домаћи производ (ГДП)²⁷⁾ Србије је порастао 5,4 одсто а у 2007. години 6,9 одсто. У свом претходном извештају, из октобра 2008. године, гло-

25) Процене Европске комисије су забрињавајуће, јер указују на то да источноевропске земље, чланице Европске уније, бележе снижење бруто друштвеног производа, са изузетком Пољске која бележи раст. Привреда Литваније, која је као и Пољска нова чланица ЕУ, имала је у првом кварталу 2009. године пад ГДП-а од 13,6 одсто, а Естоније за 15,6 одсто. У Словенији се такође очекује пад (подаци нису били још доступни).

Бруто домаћи производ у еурозони је у првом кварталу 2009. године пао за 2,5 процената, а очекује се да ће до краја године пасти и за четири одсто. У Немачкој је у првом кварталу ове године ГДП пао за 3,8 одсто, а процене су да би до краја године његов пад могао бити близу седам одсто. У анализи Европске комисије се наглашава да ће Немачка, чија привреда је водећа у зони еура и целој Европској унији, ове године забележити негативан раст од минус 5,4 одсто, док ће економски пад у Италији бити блажи, и износиће око минус 4,4 одсто.

Према проценама Европске комисије, очекује се да би Ирска могла досегнути највећи пад ГДП-а од девет одсто.

Такође се очекује да ће осетан пад привредног раста у зони еура бити током ове године праћен и порастом буџетског дефицита, који ће се на нивоу целе зоне увећати на просечних 5,3 одсто, а 2010. године могао би бити и око 6,5 одсто. (Процена ЕК, доступно 01. јуна 2009. године).

Међутим, Европска банка за обнову и развој (ЕБРД) за 2010. годину предвиђа раст ГДП-а у региону од 1,4 одсто.

26) Прилагођавања аранжмана са Србијом одобрено је 15. маја 2009 године.

27) У првом кварталу 2008. године реални раст ГДП-а, у односу на исто раздобље претходне године износио је 8,5 одсто, у другом 6,0 одсто, у трећем 4,9 одсто, а у четвртном кварталу 2,8 одсто. (Извор: ИМФ, доступно 31.03.2009. године).

бални кредитор је Србији за 2009. годину прогнозирао економски раст од 3,5 одсто²⁸⁾.

У новим економским перспективама²⁹⁾ експерти ММФ-а коригују своја предвиђања и прогнозирају да ће Србија 2009. године забележити пад привредне активности од два одсто, а 2010. године ће стагнирати односно имаће нулти раст.

Овогодишњу инфлацију у Србији ММФ прогнозира на 10 одсто, након 11,7 одсто у 2008, а 2010. године би стопа требало да се спусти на 8,2 одсто.

Међународни монетарни фонд дефицит текућих плаћања Србије у 2009. години прогнозира на 12,2 одсто ГДП-а у поређењу са 17,3 одсто у 2008. години. Наредне године, према прогнози Фонда, дефицит ће пасти на 11,3 одсто ГДП-а.

Међутим, чињенице су следеће. У Србији је у раздобљу од 2000-те године до данас стопа раста износила 5,1 одсто. Раст бруто домаћег производа заснивао се на трговини, односно увозу туђих производа, туђег новца, наиме туђој моћи, а не на стварању властитих нових и додатних вредности. Сада када је дошло до рецесије у Европи и свету, разумљиво је да раст ГДП-а заснован на потрошњи туђе хране, технике, новца не може бити трајан. Још једном се потврдило да је сваки раст који се темељи на туђој финансијској и материјалној моћи врло ризикантан, а вођење такве политике тотално погрешно.

Најбољи доказ за ову тврдњу је управо велики пад ГДП-а у првом кварталу 2009. године. Према проценама НБС у првом кварталу ове године економска активност је у паду од пет до седам одсто³⁰⁾. До оволиког пада је дошло пре свега због пада домаће тражње односно неликвидности домаће привреде. Поред тога, из банака је повучена³¹⁾ милијарда еура штедње, па је и то допринело смањењу средстава потребних за ново кредитирање привреде.

28) Извор: Бета, Борба, доступно 24.04.2009. године.

29) Према новим прогнозама ММФ-а поред Србије већи пад привредне активности у региону ће у 2009. години бележити Босна и Херцеговина, Хрватска, балтичке земље, Мађарска, Црна Гора, Румунија и Турска. За регион централне и источне Европе ММФ прогнозира за 2009. годину пад привредне активности од 3,7 одсто, а за 2010. годину раст од 0,8 одсто. (Извор: Извештај ММФ, март 2009. године, у новим Светским економским перспективама.)

30) Извор: Борба, 23.04.2009. године; Борба, 05.05.2009. и Политика, 05.05.2009. (Изјава гувернера Јелаша Р.).

31) Из банака је само у марту и априлу повучено око 55 милиона еура. (Извор: НБС, доступно 05.05.2009.)

С обзиром да је неликвидност попримила алармантне мере у земљи, централна банка је понудила банкама мере подршке тзв. бечке иницијативе³²⁾ које подразумевају краткорочни динарски кредит за одржавање ликвидности на бази заложених краткорочних вредносних папира НБС и државе и дугорочних папира државе. Ту су још и залози девиза и портфеља хипотекарских кредита са рочношћу до годину дана и каматном стопом најмање у висини референтне каматне стопе плус два одсто. Међу мерама подршке су и *своп* куповина и продаја девиза између НБС и пословних банака у циљу обезбеђења ликвидности и олакшица у погледу обавезне резерве банкама што подразумева да нова задужења у иностранству не подлежу обавезној резерви до краја 2010. године.

Но, реалност ће још једанпут демантовати пројекције домаћих експерата али и експерата ММФ-а и сасвим је сигурно да ће пад економске активности у 2009. години био далеко већи од минус два одсто, и поред тога што је Србија већ у мају повукла зајмове од међународних финансијских институција вредне око милијарду еура.

Укупан аранжман са ММФ-ом је вредан 2,942 милијарде еура и траје 27 месеци. Због забрињавајућег нарушавања макроекономске стабилности у земљи за ову годину је у договору са ММФ-ом предвиђено повлачење 2,2 милијарде еура, од којих је прва транша повучена средином маја 2009. године, а преостали део до скоро три милијарде еура у 2010. години.

После прве ревизије Србија је узела 788 милиона еура. Очекују се још две ревизије ове године, тако да би се у највећи део аранжмана³³⁾ ушло до 31. децембра 2009. године. Позајмица која је узета носи камату од 1,42 одсто на годишњем нивоу, али она подлеже променама сваких седам дана.

Да би добила преостали део средства Србија мора да испуни услове које ова организација захтева. Аранжманом са Фондом је прецизирано³⁴⁾ да инфлација буде 10 одсто плус минус два процента. Раст цена под контролом државе не би смео да пређе 15 одсто. Камате на кредит од ММФ ће бити 1,47 одсто годишње на средства до 200 одсто квоте на коју Србија има право те 2,47 одсто на сред-

32) У Бечу су крајем марта 2009. године договорене посебне мере подршке банкама како би се до краја 2010. године одржала ликвидност у земљи на нивоу децембра прошле године и одржали показатељи адекватности капитала и ликвидности банака. (Извор: Мере бечке иницијативе, доступно 23.04.2009.).

33) Србија ће добити другу траншу кредита под условом да критеријуми за контролу инфлације, договорени са ММФ-ом, буду испуњени.

34) Извор: Политика, 27. март 2009. стр. 5.

ства од 200 до 300 одсто квоте и 3,47 одсто на најскупљи кредит онај изнад 300 одсто квоте.

Позајмљена средства требају да се врате у релативно кратком року. Тачније, позајмљени капитал се мора враћати од 2012. до 2015. године, и за њега се још мора платити камата од 60 до 70 милиона еура. То је велико оптерећење за земљу јер је позајмљена сума од три милијарде еура (која је намењена као подршка спољној ликвидности земље и стабилности динара) релативно висока и износи око 10 одсто бруто друштвеног производа Србије.

Власт у земљи мора да изнађе решења за повећање извоза (који је свега 30 одсто ГДП-а), како би се поправио изузетно неповољан спољнотрговински биланс. Наиме, са осетно смањеним платним дефицитом расте опасност од трошења девизних резерви. Ако би спољнотрговински дефицит у ГДП-у био смањен са 22,8 одсто из 2008. године на 18 процената у 2009. години за очекивати је да ће се девизне резерве³⁵⁾ још више смањивати.

Када се анализира удео сервисирања дуга у вредности извоза запажа се да он већ сада прелази 50 одсто а то може изазвати још већу несташицу девиза. Да би држава Србија могла нормално да функционише, целокупна актуелна ситуација налаже потребу постављања новог модела економског система, који би морао бити заснован на извозу а не на потрошњи.

Двогодишњи стендбај аранжман са ММФ-ом у износу од скоро три милијарде еура подразумева дефицит консолидованог сектора државе односно буџетски дефицит од три одсто бруто домаћег производа, који обухвата не само буџет Републике, већ и локалне самоуправе, АП Војводину и организације социјалног осигурања.

У циљу смањивања енормних расхода државе³⁶⁾ влада Србије је донела мере³⁷⁾ за њихово смањење, што је између осталог и

35) Укупне девизне резерве Србије на крају априла износиле су 8,66 милијарди еура или 11,51 милијарди долара. (Извор: НБС, доступно 05. 06. 2009.)

36) О нужности смањења државне администрације најбоље говоре следећи подаци. Државна администрација се од 2001. године на републичком нивоу учетворостручила. Тада је било 8.099 запослених док данас броји више од 28.000 запослених, и то без МУП, БИА и војске. До оваквог стања је довело неконтролисано увећавање прохтева лидера странака, па се администрација неконтролисано увећавала. Тотално је неразумно за државу Србију да њена влада данас има четири потпредседника и 24 министарства. То нема ниједна земља на свету.

37) Мере се односе на смањење расхода на нивоу министарстава за једну четвртину, односно за 26 одсто, у односу на план за 2009. годину. Ту влада очекује уштеду од око 40 милијарди динара, а смањењем трошкова за 40 одсто свим буџетским корисницима са сопственим приходима, требало би да смањи трошкове за још 12 милијарди динара. Према плану владе Србије, који је презентирао крајем марта 2009. године, требало би

био захтев Фонда. Наиме, као што је већ напред речено, за добијање финансијских средстава ММФ је поставио услове који се односе на смањење јавне потрошње, што ће се прво одразити на плате и пензије. У договору са експертима Фонда је планирано привремено смањење плата у државној администрацији, парламенту, НБС, привредним коморама и јавним предузећима. Но, мала је вероватноћа да ће влада Србије донетим мерама за смањење расхода успети да истраје на “стезању каиша” код привилегованих компанија и државе.

ИЗБЕГНУТО БАНКРОТСТВО ДРЖАВЕ

Србија која је кренула путем европских интеграција добијала је помоћ преко донација и кредита из иностранства. Европска комисија је дала Србији бесповратну помоћ³⁸⁾ од око 168 милиона еура из претприступног фонда Европске уније (ИПА). Ради се о још једној транши од укупно милијарду еура бесповратних средстава које је ЕУ наменила Србији у раздобљу од 2007. до 2012. године за спровођење реформи у процесу придруживања Србије Европској унији. Бесповратна помоћ ЕУ намењена је развоју и јачању демократије у Србији, примени стандарда ЕУ и јачању правне државе. Европска комисија до сада је одобрила око две милијарде еура³⁹⁾ помоћи Србији кроз различите облике донација и кредита.

Па ипак, започете реформе и остали задаци које Србија мора испунити на путу према Европској унији не теку по плану. Чак су у неким областима реформе и заустављене. Привреда Србије је већ годинама у кризи, па је стање у реалном сектору много лошије него што економске детерминанте (исказане цифарски) показују.

Политичка елита у Србији или не схвата дубину проблема у којима се земља налази или покушава да се што дуже одржи на домањој сцени ради сопствених интереса, па то оставља утисак њи-

да се смањењем трансфера буџетских средстава локалној самоуправи обезбеди уштеда од око 15 милијарди динара, а пошто је такође планирано да јавна предузећа уплаћују целокупну добит у буџет, ефекат те мере према очекивању владе је смањење трошкова за још пет милијарди динара.

Влада је планирала и смањење трошкова Републичког завода за здравствено осигурање, чиме би буџет уштедео око четири милијарде динара, док би замрзавањем плата у државној, покрајинској и локалној администрацији, јавним предузећима и агенцијама, као и замрзавању пензија требало да се уштеди додатних 13 милијарди динара.

38) Споразум о бесповратној помоћи је потписан 01. априла 2009. године у Ваљеву.

39) Саопштио је шеф делегације Европске комисије у Београду Жозеп Љоверас. (Извор: Борба, 02. април 2009.).

ховог веома неодговорног понашања када су интереси државе и друштва у питању. Исто је и са економским експертима који дају становништву веома нерепална обећања⁴⁰⁾ о економским гигањима и изласку из вртлога кризе у који се земља увукла.

Слика о Србији која се шаље свету говори о томе да: нема воље да се реформише јавни сектор, а то је основни циљ трансформације ка тржишној привреди; нема озбиљне реформе привредне регулативе, тако да је пословни амбијент доста лош; а нема ни склоности да се привредна политика заснива на правилима, а не на арбитрарним одлукама. Владавине права у Србији нема из политичких разлога. Приватни сектор је монополисан искључиво због блиске везе између пословних људи, углавном сумњивих квалитета, и оних на власти.

Експерти су морали већ много раније (не чекајући да прође скоро пола године) предочити које ће антирециесијске мере српска влада и антидефлаторне мере централна банка предузети, а такође и којим мерама ће да се заиста “развргне” спрега криминала, политике, привреде и правосудја. Економски труст мозгава због вођења погрешне економске политике довео је Србију на ивицу банкротства, и то би се заиста догодило да није затражена помоћ међународних финансијских институција.

Склопљени аранжман са ММФ-ом постао је сламка спаса и на веома кратак рок “шлауф за плутање” Србије по још увек немирним финансијским токовима. Окосницу економске политике у 2009. години ће представљати спровођење аранжмана са Међународним монетарним фондом⁴¹⁾. Позајмљена средства од Фонда ће бити употребљена за јачање девизних резерви централне банке. Тај аранжман пружа могућност да се финансира текући платни дефицит и да се одржава стабилност домаће валуте. Стабилан курс динара према еуру првенствено зависи од континуираног прилива девиза из иностранства.

Значајан фактор који је имао дејство на јачање домаће валуте током 2008. године, а нарочито у првој половини те године, било је снажно задуживање корпоративног сектора у иностранству. Само у 2008. години су компаније узеле седам милијарди долара бруто

40) Неки чланови владе Србије чак говоре да је криза прошла. Такве изјаве су јако неозбиљне јер збуњују народ.

41) Србија је 2008. године са ММФ преговарала о стендбај кредиту од 520 милиона долара. Но, почетком 2009. године влада је схватила да та средства нису довољна. Због тога се са ММФ-ом у јануару 2009. године договорила о стендбај аранжману односно о зајму од 402,5 милиона еура за подршку макроекономској стабилности. Али, убрзо је схваћено да ни та средства нису довољна за подршку макроекономској стабилности.

кредита. То је повећало понуду девиза на српском тржишту. Али са интензивирањем унутрашње кризе крајем те године дуг приватног сектора постао је велики проблем за земљу, поред осталог и због курсног ризика, ради задуживања домаћег корпоративног сектора у страним валутама.

Проблем дуга приватног сектора мора да се реши репрограмом. Другим речима, већина иностраних обавеза које доспевају мораће да се рефинансирају на домаћем тржишту, а то ће повећати потражњу за страним валутама. Ако се то не уради, односно ако банке почну да наплаћују своје дугове, последице по саму привреду би биле изузетно негативне, јер би дошло до даљег гушења привреде. Да би се ублажиле негативне последице, уколико компаније не могу да врате дуг – држава мора да им пружи помоћ. Ради тога држава мора да испоштује договор са ММФ-ом, односно да испуни све услове које јој постави Фонд, јер само на тај начин може да убеди пословне банке да не смањују обим кредита предузећима. Дакле, да држава није затражила помоћ од ММФ-а веома брзо би наступио увод у банкротство државе, привреде и грађана према иностраним кредиторима.

У 2009. години је избегнуто банкротство државе али се дисперзија дужничке кризе продужава. Поред тога, високи јавни издаци, недостатак инвестиција и њихова лоша структура и лоша јавна управа, као и вођење погрешне макроекономске политике не обећавају да ће се земља брзо извући из рецесије.

НАЈГОРЕ ТЕК ДОЛАЗИ !

Крај кризе се још увек не назире. Економске детерминанте упозоравају на све убрзаније понирање спирале привредног циклуса, којем је тешко предвидети досезање самог дна. Држава је и даље у великим проблемима. Буџет⁴²⁾ је далеко слабији него што се очекивало да ће бити, па влада Србије озбиљно мора да се позабави смањењем постојећег буџета за око 20 одсто, смањењем плата

42) Србија ће део средстава за попуњавање буџета добити из европских претприступних фондова ИПА. Европска комисија (ЕК) ће упутити у буџет Србије половину овогодишњих средстава из ИПА програма намењеног Србији, а то је око 100 милиона еура. Али, Србија је затражила још 20 милиона еура из програма ИПА, који би отишли у буџет односно којим би се подмириле макрофинансијске потребе српске владе, а који иначе припадају другом делу средстава који би требали да буду употребљени наменски, и то за јачање институција и прекограничне сарадње. (Извор: Политика 26. март 2009. стр. 6.)

Међутим, овде је веома важно нагласити да се средства из ИПА фонда, која би била додељена као подршка буџету Србије, иначе не додељују буџетима земаља.

у јавном сектору, затим укидањем канцеларије за НИП (јер је њена сврха управо подстицање јавне потрошње) и смањењем броја запослених у државној администрацији.

Много времена је изгубљено пре него што је уопште почео да се прави програм за решавање економске кризе, и ублажавање рецесије у којој се земља налази. Влада је морала већ крајем 2008. године да има припремљене мере и спремна решења за оно што ће тек уследити.

Сада када је дошло до изражене социјалне неједнакости и поларизације становништва влада мора да ради на конкретним мерама везаним за пореске олакшице породицама са ниским приходима, бенефицијама за незапослене младе, смањењу доприноса за социјално осигурање, смањењу доприноса за здравствено осигурање, већој дечјој заштити, заштити пензионера и најсиромашнијег стратума становништва, политици запослености везаној за програме преквалификације, помоћи отпуштеним радницима и помоћи незапосленима, програмима отварања нових радних места, и политици образовања кроз веће улагање у науку и образовање јер је знање капитал сваке земље.

Ако Србија не смањи порез на доходак и добит и предузетницима не помогне да послују из властите акумулације, а не из скувих кредита, и ако се настави са великом јавном потрошњом, онда ће нова криза која ће после ове кризе наступити бити још тежа. Потрошња се мора смањити ради тога што би задуживање без штедње било само пролонгирање проблема, што не би дало решење на дужи рок, већ само огромне проблеме будућим генерацијама. Србију неће спасити краткорочне антирецесијске мере, будући да су то тек “ватрогасне мере” кратког домета које не могу надоместити непостојање концепта привредних и социјалних односа. У ствари, краткорочне антирецесијске мере нису довољне за дубину српског дужничко-поверилачког проблема из кога Србија неће изаћи лако. Из дужничког ропства се излази тешко и дуго, а можда и никада.

Генерално посматрајући, проблеми регије дубоко су повезани с остатком Европе, јер су домаће банке у власништву матичних банака из ЕУ, па решење кризе у којој се налази Србија лежи искључиво у координираном одговору Европске уније и међународних финансијских институција. Процењује се да би филијале западних банака у источној Европи, укључујући и оне у Србији, могле у блиској будућности да изгубе 160 милијарди долара у виду

ненаплативих дугова⁴³). Док најновије процене ММФ-а⁴⁴) кажу да би банкарски сектор еурозоне током 2009. године могао претрпети укупне губитке⁴⁵) од око 750 милијарди долара.

Прекасно је ММФ (тек у априлу 2009. године) изнео црне прогнозе о томе да “Источној Европи прети економски слом и повлачење новца из банака, и ако се не пронађу решења за рецесију, криза ће потрајати дуже него што се мислило”. Европски банкарски сектор тек чека финансијско посртање, управо ради изложених економијама у развоју у региону. Пропадање економије у појединим земљама (мисли се и на Србију) источне Европе изазваће домино ефекат и за последицу имати још један вал пропасти банака.

Урушавање банкарског сектора негативно ће се одразити на кредитну политику, па његов опоравак би могао да уследи тек за неколико година. Неки⁴⁶) виде решење за привлачење приватног капитала искључиво у национализацији банака.

Србији су потребна велика средства, због стања у којем се привреда налази, а банкарски сектор веома суздржано одобрава кредите. То је разумљиво јер су неке земље веома осетљиве на привредна кретања каква су сада у Србији, па су њихове банке посебно опрезне при кредитирању у српску привреду. Чак и ако рескрирају (због изузетно лошег кредитног рејтинга Србије) да уложе новац односно дају зајам за српску привреду, логично је да цена позајмице буде висока као и услови кредитирања. Дакле, не треба кривити стране банке јер чак и оне домаће са страним капиталом доприносе да кредит буде скуп тако што оне повећавају марже⁴⁷) и узимају

43) Извор: Financial Times, позива се на мартовски интерни извештај Breton-Vud институције (доступно 07. априла 2009. године). “Са изузетком Русије, регион централне и источне Европе ове године треба да репрограмира приспели спољни дуг од 413 милијарди долара и исфинансира 84 милијарде долара дефицита по текућем рачуну” – то су у марту израчунали експерти ММФ-а. Међутим, регион је у финансијској дубиози од око 186 милијарди долара. А за крпљење дубиозе на истоку Европе, ММФ из својих извора може да издвоји само 81 милијарду долара. Стога Бретон-Вуд институција сматра да око 105 милијарди долара треба да обезбеди Европска унија и земље кредитори.

44) ММФ процењује губитке у Европи на 1.200 милијарди долара. (Извор: Извештај ММФ-а, преноси *Бретон-Вуд* институција, Процена глобалних економских кретања у 2009. години (доступно 22. април 2009.).

45) Губици су крајем 2008. године износили 154 милијарде долара. (Извор: Агенција *Блумберг* пренела информацију ММФ-а, доступно 21. април 2009.).

46) Извор: *Бретон-Вуд* институција, Процена глобалних економских кретања у 2009. години (доступно 22. април 2009.).

47) Осам банака у Србији повећало је марже на кредите у коришћењу и отплати, за 0,75 до 2,5 одсто. Марже су повећале банке Алфа, Ерсте, Еуро ЕФГ штедионица, Пиреус, Прокредит, Рајфајзен, Хипо Алпе-Адрија и Универзал банка. (Извор: НБС, доступно 28. 05. 2009.).

средства односно краткорочне зајмове од својих централа а затим их у Србији пласирају на средњи и дуги рок. Значи, новац је скуп, српска привреда “тоне” због неликвидности, али банке због мањег ризика пласирају своја средства у НБС и државу Србију то јест у њихове вредносне папире⁴⁸⁾, јер немају поверење у привреду Србије која се данас налази у тако лошем стању, које је чак лошије него у већини земаља централне и источне Европе.

Због свега тога централна банка ће се наћи пред великим изазовима. Ти изазови су – како одбранити курс динара и како обезбедити довољну ликвидност банака како би оне могле кредитирати предузећа и државу. Проблем је у томе што повећање количине динара на тржишту руши курс динара, док повлачење динара с тржишта, брани курс али смањује ликвидност. Смањену ликвидност и недостатак капитала на тржишту банке углавном компензирају повећањем каматних стопа.

Влади Србије стоје на располагању само две могућности. *Једна могућност* је да она настави са дефлаторном политиком очувања курса. И највероватније је да ће се влада одредити за ту алтернативу, јер је већ затражила помоћ од ММФ-а, склапајући аранжман са овом институцијом.

Лоша страна политике очувања курса јесте да ће то изазвати још веће проблеме у привреди, велики број банкрота предузећа, а самим тим и губитка радних места. *Друга могућност* је да се изврши корекција динара. У том случају пао би животни стандард становништва, повећале би се рате кредита, али би добар део радних места био сачуван.

Па ипак, независно од тога који модел се одабере, претпоставка његова успеха јесте ребаланс државног буџета, значајно смањење потрошње јавног сектора и коренита промена макроекономске политике.

ЗАКЉУЧАК

Србија - која је дефинисана као зона високог ризика за улагања, са најгорим кредитним рејтингом у региону, са изразито лошим макроекономским и економским перспективама, праћеним “грцањем” у дуговима државе и становништва, продубљивањем корупције и криминала, и спрегом политичких структура и капиталиста сумњивог морала - све дубље тоне у вртлог економске, моралне и

48) Банке су у вредносне папире инвестирале чак 150 милијарди динара. (Извор: НБС, доступно 27. 05. 2009.).

културне кризе, са тенденцијом да деценијама остане заробљена у том зачараном вртлогу.

Економска и политичка елита у земљи нису дорасле изналажењу решења који се пред њих постављају у тако изазовном времену које ће тек да уследи, јер ће ова криза произвести нову кризу. Њени ефекти ће бити велика инфлација, енормна незапосленост, сиромаштво, процват сиве економије, корупција, криминал и велики унутрашњи и спољни дугови. Из економске агоније Србија неће моћи лако изаћи, упркос позивању у помоћ дежурног међународног финансијера.

Димензије економске кризе у Србији ће изазвати праве “тектонске потресе” на економској сцени земље, који ће се веома брзо пренети на политичку сцену. Без нове културе понашања у друштву Србија неће моћи да се одупре изазову новог времена. Најгори дани економске, финансијске, социјалне и моралне кризе тек долазе.

ЛИТЕРАТУРА

- Beck. U. (2004), *Moć protiv moći u doba globalizacije*, Nova svjetskopolitička ekonomija, Školska knjiga, Zagreb.
- Beck. U. and Grande. E. (2006), *Kozmopolitska Europa*, Društvo i politika u društvu modernih, Školska knjiga, Zagreb.
- Грк. С. (2009), Србија у зони рецесионог сумрака, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд.
- Грк. С. (2009), Србија у вртлогу економске кризе, *Криза и глобализација*, Институт друштвених наука, Београд.
- Грк. С. (2008), Ограничења и могућности развојне политике Србије, *Анали Економског факултета у Суботици*, бр. 19, Универзитет у Новом Саду, Економски факултет Суботица.
- Grk. S. (2008), Serbia: the presence and the future in the aura of economic determinants, Plenary Lectures, in Proceedings: Dependability and quality management ICDQM-2008, 11th International conference, Belgrade, Serbia, 18-19 June 2008.
- IMF, (2009), *International Financial Statistics*, March 2009.
- Влада Републике Србије (2008), Национална стратегија одрживог развоја, Београд.
- Влада Републике Србије (2008), Економска криза и њен утицај на привреду Србије – Оквирни програм мера, Београд.
- Влада Републике Србије (2009), План за економску стабилност – програм мера за смањење јавне потрошње, Београд.

SNEŽANA GRK, Ph. D.

**Principal Research Fellow
Institute of Social Sciences, Belgrade**

SCOPE OF ECONOMIC CRISIS IN SERBIA

Summary

Serbia is facing a set of major problems to be resolved. They include corruption, unsettled political difficulties, and a bad economic situation.

There is a series of factors which are threatening to seriously endanger the situation in the economic domain. They are the fear of inflation, the balance of payments deficit, large external and internal debts, the foreign exchange policy, extremely low level of investments, rising budget deficit, impossibility of the rise of exports and of debt servicing, unemployment, poverty, social inequality, and the like. The most serious problems Serbia is facing are the high level of corruption, the inefficient state bureaucracy, political culture of the elites.

The above requires, therefore, a decisive and persistent policy aimed at curbing the inflation, reducing the public consumption, a tighter and more austere fiscal, monetary and income policy, a serious structural reform of both the real sector of the economy and of the public sector.

Key words: economic crisis, unemployment, poverty, loans, debt servicing, macroeconomic policy.